

एस.एल.सी. परीक्षाको विज्ञान विषयको प्राप्ताङ्क तुलना

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन
विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष (कोर्ष नं. ५९८) को
आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी

देवनाथ चौधरी

क्याम्पस रोल नं. ६९/०६३/०६४

परीक्षा रोल नं. २१८००१४/२०६५

त्रि.वि. दर्ता नं. ३४-००१६७२-४

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

२०७२

एस.एल.सी. परीक्षाको विज्ञान विषयको प्राप्ताङ्क तुलना

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन
विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष (कोर्स नं. ५९८)को
आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधार्थी

देवनाथ चौधरी

क्याम्पस रोल नं. ६९/०६३/०६४

परीक्षा रोल नं. २१८००१४/२०६५

त्रि.वि. दर्ता नं. ३४-००१६७२-४

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

शोधपत्र बुझाएको मिति

वि.सं. : २०७२/०३/२४

ई.सं. ९ जुलाई, २०१५

भाइवा मिति

वि.सं. २०७२/०८/०७

ई.सं. २३ नोभेम्बर, २०१५

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

स्थापित : २०४५

☎ ०२५-५८१३००
५८००६४

प.सं. :

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि.परिषदबाट सम्बन्धन प्राप्त)

च.नं.:

विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षाशास्त्र संकाय

मिति : २०७२/०३/२४

९ जुलाई, २०१५

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्ष (Ed. CE. ५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि एस.एल.सी. परीक्षाको विज्ञान विषयको प्राप्ताङ्क तुलना शीर्षकको शोधपत्र देवनाथ चौधरीले मेरो सल्लाह र निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

श्री शान्तिराम दाहाल
शोध निर्देशक

स्व-घोषणा

प्रस्तुत एस.एल.सी. परीक्षाको विज्ञान विषयको प्राप्ताङ्क तुलना शीर्षकको शोधपत्र मेरो आफ्नै प्रयास र सहभागितामा तयार पारिएको हो । यसमा संलग्न गरिएका तथ्याङ्कहरू यथार्थ र वास्तविक छन् । यो शोधपत्र मार्फत् कोही र कसैमाथि पर्नजाने असरको जिम्मेवार म स्वयम् हुने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

देवनाथ चौधरी
एम.एड. दोस्रो वर्ष

मिति : २०७२/०३/२४

९ जुलाई, २०१५

कृतज्ञता

यस अध्ययन कार्य त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय एम.एड. तहको दोस्रो वर्ष पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन विभाग अन्तरगतको आंशिक प्रयोगात्मक परीक्षा अन्तर्गत तयार पारिएको हो र यस अध्ययन कार्य एस.एल.सी. परीक्षाको विज्ञान विषयको प्राप्ताङ्क तुलनाको तुलनात्मक अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । संस्थागत एवं सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको विज्ञान विषयको एस.एल.सी. परीणामको स्थिति के रहेको छ, त्यसलाई यथार्थ रूपमा उतार्नु र संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धीको लेखाजोखा गरी त्यसलाई असर गर्ने कारण र निदानका उपायहरूखोजी गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू राखि यो अध्ययन कार्यलाई अगाडी बढाइएको थियो । Random Sampling को आधारमा छनोट गरी उदयपुर जिल्लाभित्र संचालित ५ वटा संस्थागत ५ वटा सामुदायिक विद्यालयभित्र यस अध्ययन कार्यलाई अगाडी बढाइएको थियो । त्यो छनोटभित्र परेका विद्यालयका विज्ञान विषय शिक्षक, प्र.अ. तथा विद्यार्थीहरूलाई पनि आवश्यक तथ्याङ्क लिने स्रोत बनाएको थियो । यसबाट प्राप्त तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्ष र सुझावहरू प्रस्तुत गरीएको छ ।

यो अध्ययन कार्यमा प्रत्यक्ष निगरानी एवम् आवश्यक सल्लाह र निर्देशन दिनु हुने शोध निर्देशक गुरु श्री शान्तीराम दाहाल प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी आवश्यक सुपरीवेक्षण गर्नुहुने श्रद्धेय गुरु पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागका प्रमुख उपप्राध्यापक श्री टोलनाथ काफ्ले प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । श्रद्धेय गुरु श्री राजन शर्माज्यू प्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी विभिन्न तथ्याङ्कहरूलाई लिखित, मौखिक तथा साङ्केतिक रूपमा सूचना प्रदान गरी सहयोग गर्नुहुने नमुनामा परेका विद्यालयका प्राचार्य, शिक्षक तथा कर्मचारीहरूप्रति पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययन कार्यमा साहित्यको पुनरावलोकन अन्तर्गत अध्ययन गरिएको प्रतिवेदन माथि सल्लाह सुझाव प्रदान गर्नु हुने मेरा सहपाठीहरू तथा शुद्धाशुद्धीका साथ टङ्कन गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने विजेन्द्र कुमार कर्णलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

देवनाथ चौधरी

शोधार्थी

शोधसार

शिक्षा मानव जातिको सर्वोपरि विकासको माध्यम रहदै आएको कुरा दुईमत हुन सक्दैन । शिक्षा नै विकासको आधार स्तम्भ भन्नु अत्युक्ति नहोला । यसै क्रममा नेपालमा पनि विभिन्न समयमा विभिन्न प्रकारले शिक्षाको विकास भएको पाइन्छ । यहाँको शिक्षाको इतिहास हेर्दा प्राचीन समयमा रहेको शिक्षा प्रणाली अन्तरगत परम्परागत गुरुकुल शिक्षा, लिच्छविकालिन शिक्षा, मल्लकालिन शिक्षा, बाइसे चौबिसे राज्यको शिक्षा हुँदै नेपालको एकीकरण पश्चात राणाकाल अघिको शिक्षा, राणाकालीन शिक्षा र त्यस पछिको आधुनिक शिक्षामा विभक्त भएको पाइन्छ ।

यो अध्ययनको उद्देश्य खास गरी सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूमा विज्ञान विषयमा एस.एल.सी. परीमाणको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने, विज्ञान विषय शिक्षण गर्न शिक्षकहरूले प्रयोग गर्ने गरेका शिक्षण विधिहरूको पहिचान गर्ने र मा.वि. तहमा विज्ञान शिक्षणका समस्या र तिनको समाधानका उपायहरू पत्ता लगाउनु हो ।

स्रोत, साधन र समयअभावका कारणले उदयपुर जिल्लाका सम्पूर्ण सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूको विज्ञान विषयका उपलब्धी स्तर सहित सम्पूर्ण पक्षको अध्ययन असम्भव भएको हुँदा यस अध्ययन कार्य क्षेत्रका लागि उदयपुर जिल्लाका मा.वि. हरुमध्ये ५ वटा सामुदायिक र ५ वटा संस्थागत विद्यालय कायम गरिएको यस अध्ययनले सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा भएका शिक्षकहरूको एस.एल.सी. परीणामको तुलनात्मक अध्ययन गर्नुका साथै उक्त विद्यालयका १०/१० विद्यार्थीहरूको उपलब्धी परीक्षणका लागि छनोट गरी व्याख्या विश्लेषण गरी परीणामको तुलना गरिएको छ ।

तुलनात्मक दृष्टिले हेर्दा नेपालमा दुई प्रकारका विद्यालयहरू पाइन्छन् । निजी स्रोत र साधनमा सञ्चालित संस्थागत स्कुलहरू र सरकारी अनुदानमा सञ्चालित सामुदायिक स्कुलहरू जस्तौ सुकै भए पनि हाल औपचारिक स्कुलको पाठ्यक्रममा विभिन्न विषयहरू समावेश गरेको पाइन्छ । त्यसमध्ये विज्ञान विषय पनि माध्यमिक तहको अनिवार्य विषय रहेको छ । विज्ञान विषयको मूल्याङ्कन हेर्दा सामुदायिक विद्यालय भन्दा संस्थागत विद्यालयमा पढाइको गुणस्तर राम्रो भएको र एस.एल.सी. मा पनि राम्रो प्रतिशत उत्तीर्ण गराउन सफल रहेको देखिन्छ । यथार्थमा सरकारी सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक स्तर र नतिजाका विचमा आकास र पातालको भिन्नता रहेको देखिन्छ । विद्यार्थीको सङ्ख्याको

लगभग ८० प्रतिशत भन्दा बढी सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गर्दछन् तर पनि हाल सामुदायिक विद्यालयको नतिजा निरासाजनक रहेको पाइन्छ । विद्यार्थीहरुको एस.एल.सी. परीक्षामा प्राप्त परिणामले संस्थागत विद्यालयबाट आएका बाघ र सामुदायिक विद्यालयबाट बाखा सरह हुने कुरा एउटा मनोवैज्ञानिक खोजको विषय रहेको छ ।

सामुदायिक विद्यालय होस वा संस्थागत विद्यालय आज माध्यमिक मात्र नभएर प्राथमिक तहदेखि नै विज्ञान विषयलाई महत्व दिएको पाइन्छ । जसलाई राम्ररी अध्ययन गराउन नसकेमा भोलि ति बालबालिका र विद्यार्थी मात्र पछाडी पर्ने होइन समाजको, देशको चौतर्फी विकास गर्न असम्भव प्रायः हुन्छ । यसैले पनि यहाँ जिल्लाका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरुमा विज्ञान विषयलाई कतिको महत्व दिइएको छ ? के कस्तो शिक्षण विधि प्रयोग गरेर विद्यार्थीहरुलाई अध्यापन गरीएको छ ? सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरु र संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुमा विज्ञान विषयमा के कस्तो शैक्षिक उपलब्धि हासिल गर्न सक्षम भएका छन् र एस.एल.सी. को परिणाममा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरुको स्थिति के कस्तो रहेको छ ? विज्ञान विषयको शैक्षिक उपलब्धीको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु पर्ने अपरिहार्यता महसुस गरी यो अध्ययनको थालनी गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

यो अध्ययन कार्य संस्थागत विद्यालयको विज्ञान विषयको औसत प्राप्ताङ्क ७५ र सामुदायिक विद्यालयको विज्ञान विषयको औसत प्राप्ताङ्क ५३ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । शिक्षण विधि प्रायशः दुवै थरी विद्यालयमा व्याख्यान विधि नै प्रयोग हुने गरेको पाइयो भने सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयको व्यवस्थापन पक्ष, प्रशासकीय पक्ष, कक्षाकोठाको व्यवस्थापन सबल हुनुको साथै विद्यार्थी अनुशासित र नियन्त्रित रहेको पाइयो ।

विषयसूची

स्व-घोषणा	i
सिफारिस पत्र	ii
स्वीकृति पत्र	iii
कृतज्ञता	iv
शोधसार	v-iv
विषयसूची	vii-viii
तालिका सूची	ix

परिच्छेद एक

परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	५
१.३	अध्ययनको औचित्य	६
१.४	अध्ययनका उद्देश्यहरू	७
१.५	अध्ययनको परिकल्पना	७
१.६	सङ्क्षिप्त शब्दावली	८

परिच्छेद दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१	सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२	अन्य सन्दर्भ सामग्री र साहित्य समीक्षा	१०
२.३	पुनरावलोकनको उपादेयता	१४

परिच्छेद तीन

अध्ययन विधि

३.१	अनुसन्धान ढाँचा	१६
३.२	नमूनाको छनोट	१६

३.३	साधनको छनोट	१७
३.४	तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	१७
३.५	तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	१८

परिच्छेद चार

तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण

४.१	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एस.एल.सी. नतिजाको स्थिति	२१
४.१.१	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको औसत उपलब्धिको तुलना	२२
४.१.२	३ वर्षको (२०६८ देखि २०७० सम्म) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको एस.एल.सी. परीक्षामा विद्यार्थीहरूको उत्तीर्ण प्रतिशतको आधारमा तुलना	२४
४.२	संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको कुल प्राप्ताङ्कको तुलना	२५
४.३	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको विज्ञान विषयमा एस.एल.सी. परिणामको तुलना	२७
४.४	माध्यमिक तहमा कार्यरत विज्ञान शिक्षकको धारणाहरूको विश्लेषण तथा प्रतिक्रियाहरू	३०

परिच्छेद पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१	प्राप्ति	३४
५.२	सुझावहरू	३५
५.३	शैक्षिक प्रयोजन	३५
५.४	भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू सन्दर्भ सामग्री अनुसूचीहरू	३६

तालिका सूची

तालिका शीर्षक	पेज
तालिका नं. १ नमुना छनोटमा परेका ५ वटा सामुदायिक विद्यालयको ३ वर्षको नतिजा	२१
तालिका नं. २ नमुना छनोटमा परेका ५ वटा संस्थागत विद्यालयको ३ वर्षको नतिजा	२२
तालिका नं. ३ विद्यार्थीको औसत उपलब्धि	२३
तालिका नं. ४ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको उत्तीर्ण प्रतिशत	२४
तालिका नं. ५ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको औसत उपलब्धि	२६
तालिका नं. ६ सामुदायिक विद्यालयको विज्ञान विषयमा एस.एल.सी. परिणामको मध्यक गणना	२७
तालिका नं. ७ संस्थागत विद्यालयको विज्ञान विषयमा एस.एल.सी. परिणामको मध्यक गणना	२८
तालिका नं. ८ नमुना छनोटमा परेका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको विज्ञान शिक्षकहरूको परिचय	३०